

Vzájemné přínosy českomoravské a exulantské větve českého baptistického hnutí

~~ Petr Hlaváček ~~

České baptistické hnutí na území Československa i na teritoriu Polska a Ukrajiny má svůj počátek téměř ve stejné době – v druhé polovině 19. století. Ačkoliv rozmach každé z větví českého baptismu měl svůj vlastní historický vývoj – podmíněný odlišnými politickými, kulturními a náboženskými souvislostmi – nešlo o procesy navzájem izolované. Kontakty mezi oběma větvemi probíhaly již od samého začátku a po vzniku Bohosloveckého semináře československých baptistů v Praze v roce 1921 dostaly novou kvalitu. Reemigrace do „země otců“ proto pro exulantské baptisty neznamenal vykročení do neznáma.

K pozoruhodným propojením obou větví došlo již při vzniku baptistického hnutí v Čechách a v Polsku. Dříve než si stručně popíšeme průběh oněch dějů z druhé poloviny 19. století, musíme zdůraznit, že počátky českých baptistů nelze kupodivu hledat ani v Čechách či na Moravě ani v USA, jak by se snad dalo čekat, ale mezi potomky českých exulantů v Polsku a na Volyni. Zrod exulantského baptismu předchází zhruba o 20 let vzniku prvního českého baptistického sboru na území Rakouska-Uherska.

K prvnímu křtu Čechů podle baptistického způsobu došlo mezi německými baptisty na Volyni v roce 1863 a chronologicky první český baptistický sbor vznikl v roce 1872 v polském Zelově – o 13 let dříve než první český baptistický sbor na teritoriu budoucího Československa, který se zformoval v roce 1885 v Hledsebi u Veltrus (později se jeho sídlo přesunulo do pražských Vinohrad). Zrod „pražského“ sboru v Hledsebi úzce souvisí s vazbami jeho dvou hlavních protagonistů – Jindřicha Novotného a Augusta Meereise – na baptisty působící v Polsku a na Volyni.

Neopominutelnou postavou spjatou se zrodem obou větví českého baptismu (a též slovenského) se stal volyňský Čech August Meereis, který se narodil v listopadu 1847 v Dubně. Když v deseti letech osiřel, ujal se jej otcův přítel Karel Ondra, potomek českých exulantů. S Ondrovými se přestěhoval do osady Kapeltuczina u Sorotschina, kam se přesídlila také skupina německých baptistů. Právě mezi nimi August spolu se svým vrstevníkem Karlem Ondrou ml. uvěřili v Ježíše Krista a nechali se v září 1863 spolu se třemi dalšími osobami pokřtít na vyznání své víry. Meereis uvádí, že to byl vůbec první baptistický křest na Volyni. Karel Ondra ml. se stal v roce 1867 kazatelem německého baptistického sboru v Lodži. Zde v únoru 1885 pokřtil již zmíněného Jindřicha Novotného – zakladatele a prvního kazatele pražského baptistického sboru.

August Meereis pracoval od roku 1872 jako kolportér biblické společnosti na území Rakouska-Uherska. V roce 1876 se oženil s Marií Kejřovou, sestřenicí manželky Jindřicha Novotného. V březnu 1885 byl v polském Żyrardově spolu s Jindřichem Novotným ordinován na baptistického kazatele. Poté spolu odjeli do Čech a oficiálně založili „pražský“ sbor v Hledsebi u Veltrus. Od roku 1888 působil Meereis jako kazatel baptistického sboru ve slovenském sboru Kežmarok-Vavrišovo. V letech 1902 až 1906 byl kazatelem zelovského baptistického sboru.

Zakladatelé zelovského baptistického sboru byli ve své většině potomci českých pobělohorských exulantů do Pruského Slezska. Před svým příklonem k baptismu církevně náleželi k reformovaným evangelíkům. Zelovský baptistický sbor vznikl v návaznosti na misijní práci započatou v roce 1843 Johannem Gerhardem Onckenem, průkopníkem evropského kontinentálního baptismu, v německém Hamburku. Baptistické sbory velmi rychle vznikaly jak Německu tak v německo-jazyčném prostředí

Rakousko-Uherska, Polska, Ruska a dalších evropských zemí.

V roce 1865 se ustavil německý baptistický sbor i poblíž Zelova – v Kurovku, který se nachází asi 4 km od Zelova a 1 km od Požděnic, další obce, kde žili potomci českých exulantů. Někteří čeští evangelíci se rozhodli prozkoumat toto nové církevní společenství, o němž kolovaly nejruznější pomluvy. Probuzenecky vroucná zbožnost německých baptistů a jejich sborová pospolitost mnohé oslovila. Němečtí baptisté se tehdy hlásili k vyznání víry, které mělo výrazně kalvinistické rysy, což jistě rezonovalo s věroučným zakotvením českých exulantů. Prvním kazatelem samostatného českého baptistického sboru v Zelově se stal potomek českých exulantů Karel Jersák. V Polsku pak vznikaly další baptistické sbory, z nichž některé byly česko-polské (Lodž, Żyrardov, Poznaň, Katowice, Toruň, Varšava) či česko-německé (Čermín u Ostřešova).

Baptistické zásady, které oslovily některé stávající členy evangelické reformované církve:

- a) každý člověk věří sám za sebe a Bohu je osobně odpovědný, neboť víra se nedá dědit;
- b) biblickým křtem je ponoření na vyznání víry – pokřtěný má být pouze ten, kdo uvěřil v Ježíše Krista, přijal odpuštění skrze jeho oběť Ježíše Krista a rozhodl se Pána Ježíše následovat v novotě životě;
- c) členy církve mají být pouze ti, kteří osobně uvěřili, dobrovolně se připojili a jsou ochotni podrobovat se kázni skrze vzájemné napomínání;
- d) každému člověku má být dána plná svoboda vyznávat a v životě uplatňovat své náboženské přesvědčení, nikdo nesmí být k víře nucen;
- e) státu nepřísluší vláda nad svědomím lidí, a proto státní moc by měla být důsledně oddělena od církve.

Jako ovoce zelovského sboru povstala za skoro 80 let jeho trvání řada českých baptistických sborů na Volyni. V roce 1884 na Michalovce, 1903 v Mirotině a krátce nato ve Zdolbunově, Stěpanovce, Lucku, Novostavcích, Újezdicích a na dalších místech. Tyto sbory měly vesměs exulantský charakter, díky svému misijnímu nasazení však získávaly i mnohé volyňské Čechy emigrantského původu, kteří většinou formálně náleželi ke katolické či pravoslavné církvi. Některé volyňské baptistické sbory měly multinárodnostní podobu (Češi, Ukrajinci, Němci) a po reemigraci Čechů se dále rozvíjely jako sbory ukrajinské.

Po vzniku Československé republiky se zintenzívnily kontakty mezi exulantskými baptisty a baptisty v českých zemích. Významnou roli zde sehrál Bohoslovecký seminář československých baptistů v Praze, který vznikl v roce 1921 a připravoval baptistické kazatele až do roku 1951, kdy byl rozpuštěn komunistickým režimem. Z prostředí exulantských sborů pocházelo během těchto let celkem 12 studentů. Jako první – již v roce založení semináře – zde studoval Jozef Hovorka, který pocházel z exulantské rodiny ze Zelova (jeho maminka se autorsky spolupodílela s kazatelem Janem Pospíšilem na vytvoření oblíbené sbírky duchovních písní „Harfa Sionská“) a po absolvování studia působil jako kazatel v Bratislavě.

Řada z těchto „exulantských“ studentů po absolvování teologického studia v Praze působila jako kazatelé na Volyni či v Polsku (Ludvík Bureš, Jan Jersák, Karel Jersák, Adolf Josef Tomeš, Emil Volanský a Vilém Volanský). Někteří již působili pouze v Čechách nebo na Moravě (Vilém Jersák, Teofil Malý, Josef Špringl). Čeští baptističtí kazatelé v Polsku a na Volyni studovali teologii i na jiných bohosloveckých seminářích: v Hamburku (Jan Jersák, Karel Jersák, August Meereis a Karel Ondra), v Lodži (Vladislav Mareš, Vilém Pospíšil a Jan Veselovský) a v Radošci u Varšavy (Teodor Sitař).

První (malá) reemigrantská vlna proběhla po vzniku Československé republiky v letech 1922 až 1925. Z této vlny vznikl baptistický sbor ve Vikýřovicích, kazatelská stanice ostravského sboru v Suchdole nad Odrou a sbor v Miloslavově na Slovensku.

Druhá (velká) reemigrantská vlna proběhla po druhé světové válce v letech 1945 až 1949. Reemigranti byli osidlováni do pohraničí, odkud byli odsunováni sudetští Němci. Baptisté, kladoucí důraz na sborovost církve, se snažili o zachování kontinuity svých sborů. V tomto úsilí o společné sestěhování jim účinně pomáhali představitelé Bratrské jednoty baptistů (BJB). Poválečnou reemigrací vzniklo zhruba 20 nových baptistických společenství (sborů a kazatelských stanic) a byly posíleny sbory v Ostravě (včetně její kazatelské stanice a dnes samostatného sboru v Suchdole nad Odrou), Pardubicích a reemigrantský sbor ve Vikýřovicích. V této souvislosti je třeba zmínit ještě reemigraci velké skupiny banátských Čechů z Rumunska, z nichž mnozí byli baptisté, na Chebsko.

Na řadě míst komunistické orgány nepřipustily nebo odebraly tzv. systemizaci sboru. Začátkem padesátých let bylo systemizováno 9 reemigrantských sborů (v závorce jsou uvedeny kazatelské stanice, které se staly samostatnými sbory vesměs až po roce 1989): Broumov, Cheb (Aš, Kraslice, Sokolov), Liberec (Brniště, Cvikov a Jablonec nad Nisou), Lovosice (Litoměřice a Děčín), Šumperk (Olomouc), Teplá (Karlovy Vary), Žatec (Teplice). Pro srovnání: v době druhé reemigrační vlny existovalo v BJB 12 českých a moravských sborů. Poválečná reemigrace sebou přinesla nárůst členů Bratrské jednoty minimálně o 800 pokřtěných osob. Dá se odhadovat, že českomoravská a exulantská větev byly početně zhruba stejně veliké.

V padesátých letech 20. století došlo k brutálnímu pronásledování Bratrské jednoty baptistů. Zatčeno a uvězněno bylo celkem 9 českých baptistických kazatelů, z toho 5 reemigrantských (Ludvík Bureš, Vilém Jersák, Vladislav Mareš, Vilém Pospíšil a Vilém Volanský). Další dva odsouzení kazatelé Jan Říčař a Jan Mikulenčák se aktivně podíleli na pomoci reemigrantům při jejich usazování v nové vlasti. Dá se předpokládat, že úsilí představitelů Bratrské jednoty baptistů o usídlení reemigrantů na společných místech, aby si mohli obnovit své sbory, se střetlo se strategií komunistických funkcionářů reemigranty rozptýlit po celém pohraničí.

Reemigrantské sbory, jejichž kazatelé byli uvězněni, nedostávaly několik let státní souhlas pro výkon uvolněné kazatelské služby (Lovosice – 4 roky, Liberec – 5 let, Vikýřovice – 10 let, Cheb – 15 let). Nejtěživěji represe dopadla na sbor v Žatci, kde nebyl povolen uvolněný kazatel dokonce 30 let. Do vedení tohoto sboru byl nasazen konfident Státní bezpečnosti a během zmíněných třiceti let počet členů poklesl ze 160 na 30 (po roce 1989 byl sbor revitalizován reemigrací banátských Čechů z Rumunska).

O přínosu potomků českých exulantů Bratrské jednotě baptistů svědčí mimo jiné vysoký počet kazatelů vzešlých z tohoto prostředí. Z 16 českých kazatelů působících v Polsku a na Volyni jich 9 sloužilo i v BJB. Dalších 10 kazatelů narozených v Polsku nebo na Volyni působilo již pouze v Československu. 11 potomků exulantů, kteří se narodili už v českých zemích, slouží nebo sloužilo v poválečné době jako kazatelé BJB. 30 kazatelů s exulantským původem představuje zhruba čtvrtinu všech kazatelů, kteří v historii BJB působili.

Duchovní přínos reemigrantských sborů Bratrské jednotě baptistů se můžeme pokusit stručně načrtnout na pozadí charakteristiky duchovního vývoje BJB, kterou v roce 1976 formuloval dlouholetý tajemník BJB Stanislav Švec v publikaci „Český ekumenismus“:

V čem tkvěly příčiny misijního úspěchu Bratrské jednoty baptistů v minulosti? Stručně řečeno – v lidech, kteří slyšeli slovo Boží a spěchali je plnit. Pro mnohé z nich byla bible slabikářem, z něhož se učili číst, a sbor domovem, ve kterém se učili žít. Ze sborů ovšem vycházeli do světa, aby v něm byli světlí a svědky o Boží milosti hříšníkům, a to nejen svými slovy, ale především celým způsobem

svého změněného a šťastného života.

Druhým důvodem misijních úspěchů byl nový a nebývalý typ obcenství, které bratrstvo dovedlo vytvořit. Bylo to obcenství vzájemné důvěry, lásky a služby.

Třetím důvodem byla obětavost všech členů. Členové sborů zpočátku pocházeli převážně z řad chudých a prostých lidí. A přece vystavěli řadu modliteben a sborových domů.

Jedním z prvních a nejtěžších zápasů byl boj s teologickým liberalismem. První generace v baptistických sborech byly plny misijní horlivosti, vroucí živé zbožnosti. Po stránce věroučné to bylo období jakési jednoduché ortodoxie. Dalším generacím to však už nestačilo. Nabyly přesvědčení, že církve musí být otevřena všemu, co se kolem ní děje, musí se naučit chápat člověka a jeho potřeby, neustále prohlubovat své poznání. A právě do tohoto proudu zasáhl liberalismus, který tehdy vítězně postupoval světem; někteří z našich bratří – zvláště inteligence – přijali za své některé z jeho tendencí a důrazů.

Jednota z tohoto boje a nebezpečí vyšla úspěšně. Stálo to však mnoho sil, které mohly být napřeny jinam. Boj byl o to těžší, že toto myšlení našlo zastánce u některých vlivných a vedoucích členů Jednoty. Ztratili jsme tehdy valnou část své inteligence. Dnes s vděčností smíme říci, že i sbory, které byly liberalismem zasaženy, stojí pevně ve víře ve spasitelnou moc krve Kristovy a že celá Jednota jest v tomto jednotná.

Příchod reemigrantských sborů přinesl nové posílení do duchovně oslabené BJB. Reemigrantské sbory díky své exulantské tradici biblického písmáctví a věroučnému zakotvení v umírněném kalvinismu lépe odolávaly nově vznikajícím věroučným turbulencím (teologický liberalismus, letniční hnutí a pod.) než některé sbory českomoravské větve.

Důraz na intenzivní pospolitý sborový život se ukázal velice užitečným v době tlaku na zdecimování církve během komunistické éry. Žádný reemigrantský sbor v tomto údobí nezanikl. Jistě k tomu přispěla i zkušenost volyňských Čechů s bolševickými metodami, které je proto nemohly příliš překvapit. Reemigrantské sbory navzdory silnému tlaku vytrvaly a ve své většině patří k těm relativně početnějším sborům v BJB.

Čtyřicet let zatlačování náboženského života za zdi modliteben ovšem zanechalo své stopy i na podobě reemigrantských sborů. Jejich duchovní zápas se vede s mentalitou ghetta, jež podvazuje misijní rozmach tak typický pro exulantský baptismus.

Informační věstník občanského sdružení EXULANT 34 (2/2012), str. 16-20.

Poznámka: Článek byl prvně digitálně publikován na webu baptismus.estranky.cz.